

Tóth Miklós

**Németh Péter – Zoltán-Borzován Eszter: Ecsed vára
Rétközi Múzeum, Kisvárd, 2021. 391 oldal**

Az ecsedi vár közel 700 éves történetéről jelen kötet megjelenéséig nem született összefoglaló munka. A várra fókuszáló monográfiák, tanulmányok hiányát magyarázhatja az egykori erősség pusztulása. Az évszázadok viharában lassan az enyészeté lettek Ecsed védművei, míg napjainkban sem falmaradványok, sem sáncok nyomai nem árulkodnak a múlt eseményeiről. Régészeti ásatások csupán egy alkalommal, 1986-ban zajlottak a vár területén. A feltárásokat előkészítő munkabizottság szakmai vezetője *Németh Péter* a Jósza András Múzeum nyugalmazott igazgatója, az ismertető kötet egyik szerzője volt.

Az *Előszó*ban a szerzők kutatásuk kiemelt céljaként a vár történetének bemutatását hangsúlyozzák, azonban az elkészült munka jócskán többet nyújt ennél. A kötetben közölt építéstörténeti összefoglaló, valamint az impozáns méretű forrásközlés mellett az olvasó képet alkothat a korszak társadalmi viszonyairól, végvári harcairól is. A fejezetek tagolása az ecsedi uradalmat birtokló familiákon alapszik. Az első fejezet a Bátoriak, a második a Bethlenek, a harmadik a Rákócziak birtoklását mutatja be. *Németh* az első három fejezet szerzőjeként 1712-ig írja meg a vár történetét. A Rákóczi szabadságharc utáni évszázadok eseményeit szerzőtársa, *Zoltán-Borzován Eszter* tollából ismerheti meg az olvasó.

I. Károly 1334-ben a Gutkeled nemzetségből származó Bátori Bereck fiainak várépítési engedélyt adományozott. A privilegizáló oklevél tartalma szerint a család vére hullatásával bizonyította hűségét a királynak, ezért parancsára az Ecseden felépülő castrumot *Fidelitásnak* nevezték el (*I. A Bátoriak első vára 1334–1613*). A forrásokban 1347-ben jelenik meg az erődítmény, melyet a Kraszna vize által duzzasztott ecsedi láp tett évszázadokon keresztül szinte bevehetetlenné. A szerző a rendelkezésre álló források alapján igyekszik rekonstruálni az építéstörténetet. 1334–47 között épült a kör alakú lakótorony, melyhez a 15. század közepén az erősség felújítása során egy palotaszárnyat toldottak. A forrásokban ekkoriban jelennek meg Ecsed első várnagyai. A palotaépület elkészültének idejét maga a szerző pontosítja (1484), megcáfolva ezzel Koroknay Gyula korábbi álláspontját, miszerint a belső vár az 1490-es évek elejére készült volna el.

A 16. század trónharcaiban Ecsed szerepe fekvése miatt felértékelődött. Ekkor épült ki az a két bástyából álló kétszarvú védőmű, melyet II. Rákóczi Ferenc emlékirataiban „ollóműnek” nevezett. Bátori András/Bonaventura építteti a belső vár ólász stílusú védelmi rendszerét, valamint a palotát és a lakótornyot övező palánkot. A bástyák megerősítése 1567–1569 körül zajlott, ezután készítette el az erődítmény első felmérését Nicolo Angielini (1572–1574). Az olvasó számára szemléletes tájékoztató pontként szolgál Angielini térképének Ecsed mai utcahálózatára történő rávetítése.

Az oszmánok jelentette fenyegetés a Felső-Tisza vidékén az 1560-as években realizálódik, ellenben a korszak megszaporodó hadieseményeit vizsgálva – egy-egy portya kivételével – ritkán hallunk a vár felől. Ecsed castruma a kor legmodernebb védműveivel, tüzérséggel jól ellátott erősség volt. Lokális viszonylatban a vár a Bátoribirtokok központjaként politikai súlyt biztosított földesurainak nemcsak a helyi, hanem az országos politikában is. V. Bátori István országbíró 1594-ben visszautasította I. Rudolf meghívását

a diétára: „*Elmennék a gyűlésbe, ha Ecsed vára eljönne velem.*” Mindez azt bizonyítja, hogy nem vonható párhuzam a hadiesemények alacsony volumene és a vár felszereltségének szintje között.

A 16. század első évtizedében a várat rövid ideig Bátori Gábor bírta. A fejedelem halála után az erősség a kincstár, majd a Bethlen família birtokába került (*II. A vár a Bethlenek kezében 1619–1648*). A Bátoriakat követő gyakori uralomváltás a vár forrásadottságainak javára vált. Az új birtokosok inventáriumokat/leltárakat készítettek, ezzel mérve fel a vár gazdasági, hadi erejét. A kötet nagy erénye a *Függelékben* közölt számos, eddig publikálatlan inventárium felhasználása, melyet levélrészletek egészítenek ki. Az olvasó várkapitányok, főispánok, fejedelmek írásaival találkozik, ami még árnyaltabbá teszi az erődítmény történetének megismerését. Mindez a szakmán kívüliek számára érdekesebbé teszi a művet, míg a szakmabelieknek fontos forrásokat tesz nyomtatott formában elérhetővé.

A Szent Korona elhelyezése kapcsán a szerző számos új eredménnyel is előáll, amely komoly hozzájárulást jelenthet a jelenlegi, intenzíven zajló koronakutatáshoz.

Németh a rendelkezésre álló források teljes körű felhasználásával elkészíti a vár archontológiáját. Pontosítja és kiegészíti az ecsedi vár kapitányaival kapcsolatos eddigi ismereteinket. A szerzők a szövegben kiemelik ezen tisztségek betöltőinek nevét, ugyanakkor az áttekinthetőséget talán jobban elősegítené, ha táblázatban is közölnék ezeket a fontos adatokat.

Bethlen Gábor az ecsedi uradalmat öccsének, iktári Bethlen Istvánnak adta, aki azt bátyja halála után is birtokolta. 1644-ben elkészült a vár tüzérségi felszereléseinek inventáriuma. A leltár szerint 12 ágyú, 10 tarack, 2 seregbontó, 263 nagy és 56 kisebb szakállas puska alkotta a vár tüzerejét. Tekintve, hogy a korban egy ágyú elkészítése nagyjából 3000 forintba került, a vár ágyúállománya igazán impozánsnak tekinthető. A leltár, mivel pontosan leírja a lövegek elhelyezkedését a falakon, segít a vár szerkezetének rekonstruálásában is. Ecsed védőinek létszámát az 1647. évi zsoldjegyzékből, valamint az I. Rákóczi György részére végzett *Connumeratio colonorum* címet viselő összeírásból ismerhetjük. A vár 120 lovasának egyhavi zsoldja 384 forintot, míg 120 gyalogosának bére 240 forintot tett ki.

A természetföldrajzi viszonyok, azaz a láp által nyújtott előnyökkel az erősség birtokosai is tisztában voltak. I. Rákóczi György 1648-ban elrendelte, hogy „*metéljék és tisztítsák fel*” a várat övező lápot (*A Rákócziak vára 1648–1670, 1694–1711*). Az ugyanezen évben készült urbárium feldolgozásával *Németh* rámutat a katonáskodás jelentette társadalmi egzisztenciára. Az ecsedi uradalomhoz tartozó települések lakói közül földesuraik számos jobbágyot kiváltsággal láttak el, ezáltal szabadosok vagy szabad állapotú személyek lettek. Ezen személyek leszármazottait az apáról fiúra szállt kiváltság és annak feltétele – a katonáskodás – a várhoz kötötte. A 17. század közepén Ecseden 50 fizetett katona állomásozott, míg Borsiban 3, Tokajban 99, Munkácson 100. Mindez rámutat az erősség jelentőségére, amely ugyan nem érte el a Tokaji vár szintjét, de korántsem volt jelentéktelen.

A védők számát az ecsedi uradalom falvaiból kiváltságaik által katonai szolgálatra kötelezett személyek egészíthették ki (az 1652. évi összeírás alapján 33 szabados gyalog és 19 szabados drabant). Ha figyelembe vesszük a vár védműveit, a lápvidék jelentette stratégiai előnyöket, valamint az őrség számát, akkor kijelenthető, hogy Ecsed vára lokális

szinten igen jelentős erődítmény volt. A védműveket II. Rákóczi György kolozsvári kőművesekkel újíttatta meg, de hozzá köthető az oppidum nyugati felének sánccal való megerősítése is. A fejedelem kudarcba fulladt lengyelországi kalandja és az azt követő erdélyi polgárháborús viszonyok okozta hadiesemények nem érintették Ecsedet, ezért a török portyák és a tatár dúlás következtében meginduló menekültáradat célja a Felső-Tisza vidék viszonylagos biztonsága lett.

A török háborút lezáró vasvári béke szerint Ecsed a Habsburg királyok érdekszférájának részévé vált. Rákóczi halála után úrnője Bátorfi Zsófia volt. 1670-ben a Wesselényi-féle szervezkedésben kompromittálódott I. Rákóczi Ferenc a fő- és jószágvesztés elkerülése érdekében többek között Sárost, Patakot és Ecsedet is átadta a császári katonaságnak. 1671-ben Rákóczi kegyelemben részesült, de visszakapott várai esetében szavatolnia kellett a német helyőrség jelenlétét, amely Ecsed esetében 300 főt tett ki.

A vár őrsége a 17. században nem indított nagyobb portyát az oszmán területek ellen, ennek okán Ecsed nem szerepel az oszmán panaszlevelekben sem. *Németh* konklúziója szerint a katonaság életkörülményei megfelelőek voltak, így nem volt szükség komolyabb zsoldkiegészítő portyákra. A tiszántúli Magyarország jelentősebb mezővárosai és a Felső-Tisza vidéken lévő várak élénk gazdasági kapcsolatban álltak egymással. Ecsed, hasonlóan a környék többi erősségéhez, a debreceni áruk felvevőpiacává vált. A gazdaságilag jól elhelyezkedő üzletet segítette a zsoldfizetés idejének megismerése is. *Németh* egy szemléletes példával is alátámasztja állítását. 1682-ben Gönczi István, a debreceni tanács tagja két hordó ajándék borral jutalmazta az ecsedi kommandánst a zsoldfizetés idejének közléséért.

A 17. század utolsó harmadában a nagyhatalmi ellentétek újra kiéleződtek. Ecsed stratégiai helyzeténél fogva megkerülhetetlen volt, emiatt az oszmán, a Habsburg és az erdélyi hadak hadjárataik során békés, vagy ellenséges céllal, de egyaránt érintették a várat. Ostromra azonban ritkán vállalkoztak, rendszerint elvonultak mellette, ahogy azt 1681-ben I. Apafi Mihály fejedelem is tette. Az oszmán betöréseket a vár őrsége hatékonyan akadályozta, esetenként meg is állította. A hadiszerecske váltakozása a bécsi kormányzat figyelmét a környék váraira irányította. 1674-ben Lucas Georg Ssicha elkészítette Ecsed második felmérését és egy kicsiny rajzot is a várról, valamint a mezővárosról.

Az uradalom részéről egy 1633-ra datálható összeírás alapján – melyet elsőként közöl a szerző – kaphat képet az olvasó. A vár ellátásában hangsúlyos szerepet kapó uradalom impozáns mérete ellenére nem szerepel térképvázlaton a kötetben.

A felszabadító háborúk keresztény sikerei az 1680–1690-es években látványos határváltozásokhoz vezettek. A század végén Ecsed hadászati szerepe az oszmán jelenlét megszűnésével mindinkább leértékelődik. Az 1688-ban készült inventárium már a vár épületeinek elhanyagoltságáról számol be. Az erősség karbantartását gazdasági és politikai érdekek sem indokolták. I. Lipót parancsára a tüzérséget és a muníciót 1700-ban Váradra szállították, majd megkezdődött a védművek „el-hánytatása”.

A kirobbanó szabadságharc csupán meghosszabbította a vár agóniáját. II. Rákóczi Ferenc csapatai 1705-ben kerítették hatalmukba Szatmárt. A kuruc hadvezetés stratégiai, de főként gazdasági okoktól vezérelve döntéskényszer elé került. Szatmár és Ecsed várának együttes megerősítésére ugyanis nem lett volna lehetőség. Károlyi Sándor generális jól átlátta a két vár hadászati potenciálját, ezért Szatmár megtartását javasolta, azonban

Rákóczi személyes indíttatástól vezérelve Ecsed megerősítése mellett döntött. Louis Lemaire, XIV. Lajos hadmérnöke 1705 februárjában mérte fel az erősséget. A belső vár állapotáról lesújtóan nyilatkozott, ellenben a mezőváros védműveinek hatékony megerősítését kivitelezhetőnek tartotta. A felújítást a korabeli építkezések számos jellemző aspektusa hátráltatta. Ilyen volt a szinte folyamatos anyag- és munkaerőhiány mellett a szennyezett ivóvíz okozta fertőzés. 1711-re a vár felújítása még nem fejeződött be, így a szabadságharc utolsó éveiben Ecsed felfegyverzett börtön és egy élelmiszerraktár elegye lett. A dezertőrök, rablók, gyilkosok, hadifoglyok mellett sebesültek is kerültek a várba. Hadi jelentősége mindezekkel összefüggésben csupán szimbolikussá vált. Ennél jelentősebb esemény volt a vár történetében az itt tartott országgyűlés, amely 1710 novemberében zajlott le a palotaépületben. Németh kiemeli a tanácskozás jelentőségét, de utal a források hiányára és a kutatás passzivitására is. Lukinich Imre 1925-ben a szatmári békéről írt monográfiájában Ecsed császári kézbe kerüléséért Károlyit teszi felelőssé. Németh azonban Károlyi ártatlanságát hangsúlyozza, aki ugyan tárgyalt Pálffy János tábornaggal, viszont a fegyverszünet meghosszabbításáért nem ajánlotta fel Ecsedet. A megegyezés csupán arra irányult, hogy ha a kurucok kiürítenék a várat, a császáriak nem szállják meg azt.

A szabadságharc bukása után gr. Károlyi Sándor szatmári főispán saját birtokainak fekvése okán az ecsedi uradalom megvásárlása mellett döntött, noha annak birtokviszonyai rendezetlenek voltak. A kincstári tulajdonban lévő földek mellett Rákóczi Julianna révén az Aspremont-família, míg zálogjogon Bánffy György tartott igényt az uradalom egyes részeire. Az 1710-es évek közepére a vár már romokban állt, köveit a környékbeli lakosság mindinkább széthordta. 1748-ra Károlyi Ferenc tulajdonába került az ecsedi uradalom, noha csak fia, Károlyi Antal kapott rá örökös birtoklási jogot. (*IV. Ecsed vára 1712 után*).

Az utolsó fejezetben *Zoltán-Borzován Eszter* ismerteti a vár újkori történetét. A szatmári főispán olcsvai kastélyának építéséhez használta fel az ecsedi romokat, míg Nagykárolyban a piarista templom alapjaiba kerültek az elhordott sziklák. A lerontott erősség széthordásában a helyi lakosság is tevékeny szerepet vállalhatott, hiszen a községben számos pincefalba, ház lábzatba kerültek beépítésre a romokból kibányászott kövek.

A szerző alapos munkával gyűjtötte össze a várrótt megemlítő feljegyzéseket, visszaemlékezéseket, így rekonstruálva állapotának romlását. A három évszázad történetét feldolgozó fejezetet színesíti az I–II. katonai felmérés Ecsedre vonatkozó ábrázolásainak közlése, amely a hadmérnöki térképekkel összevetve pontos képet nyújt Ecsed késő újkori arculatának kialakulásáról.

A 19. század második felében kezdődött az az egy évtizedes per, amely a várterület birtoklásáért az ecsediek és a Károlyi család közt folyt. Az 1874 végén megszületett ítélet végül a Károlyiak javára döntött, ugyanakkor a község lakói nem törődve a döntéssel, tovább használták a vitatott területet. *Zoltán-Borzován Eszter* a perben keletkezett levéltári források iratanyagára támaszkodva követi végig az eseményeket. 1898-ban Károlyi György a vár egykori területét végül Ecsed községnek adományozta. 1904-től napjainkig a terület hivatalosan is vásártérként funkcionál.

A fejezeteket egy összefoglaló zárja, melyben az erősség kapuinak, bástyáinak és a palotának az építési adatai szerepelnek. (*Mi kicsoda az ecsedi várban?*) A várról készült inventáriumok és Lemaire térképe a *Függelék* hasábjain kapnak helyet. Egy rövid genealógiai

táblázat is megjelenik az ecsedi Bátoriak utolsó két generációjáról, amely tartalmilag a fejezetekbe építve talán jobban használható lett volna.

A munka a részletgazdag forrásközlések mellett számos esetben új, vagy a szerzők által pontosított adatokat közölve alkot képet és von konklúziót a vár történetéről. *Németh* komplex módszert alkalmazva a régészeti és az írott források figyelembevételével egységes, mindenre kiterjedő összefoglalót ad a vár építéstörténetéről egészen a 18. század elejéig. Szerzőtársa, *Zoltán-Borzován Eszter* Ecsed újkori történetét néprajzi vonatkozásában ismerteti, ezzel téve teljesebbé ismeretünket a vár kései sorsáról. A szerzők mintaszerűen mutatják be, hogy hogyan kell egy vár történetét ismertetni. A kötetben feldolgozott és közölt forrásanyag hiánypótló volta miatt megkerülhetetlen lesz azon kutatók számára, akik a középkori, kora újkori magyar történelemmel, hadtörténelemmel, vagy az Ecsedet birtokló nemesi famíliákkal foglalkoznak.